

Anmeldelser.

**Hans Jensen: De danske Stænderforsamlingers Historie
1830—1848. Første Del. København 1931.**

Af den danske Rigsdag var det besluttet i Anledning af, at der i Aarene 1931 og 1934 er forløbet hundred Aar efter Frederik VI's Udstedelse af de to Anordninger om Stænderforsamlingers Indførelse, at offentliggøre et Værk om Stænderne og deres Virksomhed. Heraf er nu det første Bind udkommet. Udarbejdelsen har fundet Sted indenfor Rammerne af »Institutet for Historie og Samfundsøkonomi« under Tilsyn af et Udvalg, der har bestaaet af Udenrigsminister P. Munch, fhv. Statsminister N. Neergaard og Professor Aage Friis. To Medarbejdere ved Institutet cand. mag. A. Afzelius og cand. mag. Harald Jørgensen har deltaget i Arbejdet, navnlig har den sidste indsamlet meget Stof og undersøgt tyske Arkiver. Fortalen nævner ogsaa Hjælp, modtaget fra flere andre Sider. Saaledes har mange været virksomme ved Bogens Tilblivelse, men Forfatterskabet har udelukkende været betroet en enkelt, Magister Hans Jensen, hvis Navn staar overst paa Titelbladet, ligesom det er ham, der underskriver Fortalen. Det maa da ogsaa erkendes, at Bogen har Præg af Enhed; det er fra først til sidst denne Forfatters Opfattelse og Dom, hans Stil og Sprog, som gør sig gældende.

Det foreliggende store Bind (600 Sider) omhandler Tilstandene i Danmark ved Aarhundredets Begyndelse, de ydre og indre Forhold, der gav Anledning til, at det vigtige Skridt blev taget, der maatte bebude det forestaaende Ophør af Kongens enevældige Magt. Forf. skildrer Kancelliernes forberedende Arbejder, oplyser om, hvor Forbillederne for Stænderordningen maa søges, Raadførelsen med de erfarne Mænd i Hertugdømmerne, de oplyste Mænd i Kongeriget, belyser Karakteren af de to Anordninger og skildrer endelig de første Stænderforsamlinger i 1835—36.

Et følgende Bind vil behandle Tiden indtil 1848. Overalt vil Fremstillingen være denne, at alle Stænderforsamlinger i det

samlede Rige omhandles, dog de holstenske Moder kun i det Omfang, som Hensynet til de andre Forsamlinger kræver.

Man vil hurtigt blive klar over, at her foreligger et righoldigt Værk, der bygger paa Kilder af den mangfoldigste Art, det stræber efter at tage det videste Syn og at inddrage alle Forhold fra Indland eller Udland, der kunde belyse Emnet. Overalt er der henvist til Kilderne, saaledes at Bogen giver et godt Hjælpemiddel for dem, der vil gaa videre i Studiet af Enkeltheder.

Naturligvis maa det være et Hovedpunkt i Bogens Fremstilling at paavise, hvad der gav Stodet til at Frederik VI, efter at han allerede i 1815 havde forpligtiget sig til at indføre Stænder i Holsten, besluttede sig til omsider i 1831 at give alle Rigets Dele raadgivende Forsamlinger. Ingen tvivler om, at Uwe Lornsens Skrift om »Forfatningsværket i Slesvig-Holsten«, der udkom i November 1830 og som atter havde Juli-Revolutionen til Baggrund, førte Kongen til den 11. og 13. Januar derefter at udstede Ordrene til det Slesvig-Holstenske og til det Danske Kancelli om at forberede Planer om Oprettelsen af saadanne Stændermøder. Men Forf. har i et Kapitel, med Overskrift »Den store Forskrækkelse« (S. 98) villet bevise, at Kongen ved modtagne Meddelelser fra sine Slægtninge i Hertugdømmerne var bleven bragt i en saadan Tilstand af Forvirring og Panik, at han helt svigtede det Standpunkt i denne Sag, som han hidtil havde holdt fast ved.

Alle de Aktstykker, hvorpaa Forf. støtter sin Skildring af Kongens og hans Raadgiveres Stemning og Holdning i disse bevægede Dage i November-December, da Budskabet om Lornsens Skridt indløb til København, havde jeg haft Lejlighed til at gennemgaa, inden jeg blev bekendt med den foreliggende Bog, men det var ikke faldet mig ind, at der var indtraadt en saadan Krise-Tilstand eller var fremkaldt et Omslag i Kongens Holdning. Efter at have gennemlæst disse Papirer paany, maa jeg hævde, at Forf. her dømmer urigtigt. Den »Ophidselse«, som skal være overgaaet Kongen — dette Udtryk benyttes mange Gange — har Forf. alene Ansvar for. Otto Moltke, Præsident i det Slesvig-Holstenske Kancelli, skriver til Kansler ved Overretten paa Gottorp, Spies, at et Brev fra Landgrev Carl af Hessen, Kongens Svigerfader, »hat den König aufgeregt« (S. 106), men »aufregen« betyder ordentligvis kun at sætte Ens Sind i Bevægelse¹. I samme Brev beder Moltke Spies om endelig at virke for, at Landgreven og ligeledes hans anden Sviger søn Hertug Vilhelm af

¹ Se de tyske Wörterbücher af J. Grimm og D. Sanders, samt J. Kapers Ordbog.

Holsten-Beck (Glücksborg) ikke »den König aufregen durch Anrathung voreiliger Maasregeln«, hvad der atter urigtigt oversættes ved: »ikke ophidse Kongen ved at tilraade forhastede Forholdsregler« (S. 107). En anden Udtalelse i samme Brev bliver gengivet saaledes, at saafremt Advokat Balemann og Professor Falck, der har fremsat Planer om en Fællesforfatning for de to Hertugdømmer, tænkte paa i Slesvig at virke for Petitioner i denne Retning, vilde en Optræden af to saa ansete Mænd, selv om den skete nok saa loyalt, »virke ophidsende paa Slesvigerne« (S. 107); Ordene ere »wirklich auch die Stimmung erregen, welche der König befürchtet«, de vil derved »ihren Ideen einen anderen Schwung geben«.

Spies skal i det Hele virke for, at der ikke fra Slesvig kommer Paavirkninger, der kan forstyrre den Plan, som Moltke holder fast ved, at der gives særlige Forfatningslove for hvert enkelt af Hertugdømmerne. Kongen er ved de modtagne Breve kommen i Tvivl om en lykkelig Gennemførelse af denne Tanke, men Moltke erklærer, at han hellere opgiver sin Stilling som Præsident i Kancelliet, end gaar ind paa en fælles Forfatning. At Kongens Tanker skulde gaa i den Retning, siges intetsteds i Brevet, langt snarere udtaler det Kongens afgjorte Uvillie herimod¹.

Tanken om at give en fælles Forfatning for de to Hertugdømmer kommer slet ikke frem i Brevet fra Hertugen af Augustenborg, saa lidt som i Brevet fra hans Broder Prinsen af Nør. Det er kun Landgrev Carl, der foreslaar det som et Middel til at bringe Ro tilveje. Men kan man virkelig tro, at Frederik VI ikke forstod at vurdere paa rette Maade et Raad, der kom fra denne affældige, nærmest aandssløve Olding².

I de Breve, der saaledes indløb til Kongen fra Slesvig, raader der afgjort ikke nogen »ophidsende« Tendens, selv om de skildre Befolkningens Tilstand og det Røre, der nu er vakt, med mørk Farve. Naar Hertugen af Augustenborg sætter tre Udraabstegn efter Beretningen om, hvad Lornsens Fordringer gaar ud paa: »en Folkeregering som i Frankrig og Belgien«, vil Hertugen ikke »fremhæve det forfærdelige« (S. 105), snarere vil han derved betegne, hvor taabelige efter hans Opfattelse de opstillede Krav

¹ ». . . nie werde ich, nie kann ich nach meiner Ueberzeugung bei dem Könige damit durchdringen, dass er beiden Herzogthümern eine gemeinschaftliche Verfassung gebe. Dies muss ich als eine wahre Unmöglichkeit in jeder Rücksicht ansehen, und es wäre den Gesamtstaat zu zerreißen, ich möchte fast sagen ganz zu vernichten.«

² Hans Jensen siger om et af Landgreve Carl den 14. December skrevet Brev til J. P. Höpp: »Den gamle Herre var næppe helt vel forvaret« (S. 118).

vare. Den paastaaede Krise hos Kongen og hans Omgivelser¹ vilde være saa meget mere besynderlig som der netop i de Dage var modtaget beroligende Efterretninger baade fra Udlandet og fra Slesvig, hvor Lornsens Skridt vakte almindelig Misbilligelse². Uheldigt er det jo ogsaa, at den paastaaede »Forskrækkelse« saa lidt passer med Frederik VI's Naturel, saaledes som Forf. ellers skildrer det. Han tillægger Kongen Sindighed eller rettere Stædighed, men i Skildringen af de nævnte Dage betegnes han som »den letbevægelige Konge« (S. 108), derfor maa da ogsaa Forf., da han senere i et Tilbageblik giver en almindeligere Karakteristik af Kongen, trække hans Holdning i disse Uger fra som en Undtagelse (S. 574)³.

I øvrigt maa det fremhæves, at Hans Jensen har i det Hele været meget retfærdig i sin Betragtning af Frederik VI, han har ofte fundet Lejlighed til at fremdrage gode Sider af hans Styrelse, og han stiller mange Tanker og Bevæggrunde hos Kongen i det rette Lys. Men naar han taler om Kongens almindelige Mistillid til Mennesker (S. 101), gør han ham Uret. Hvis Kongen havde været en saa udpræget Pessimist, vilde han aldrig have fundet saa trofaste Hjælpere i sin Gerning, Mænd, der saa trygt stolede paa ham, som han paa dem⁴. De Ord af Kongen, hvorpaa Forf. bygger, lyder kun paa, at Kongen, da man i Begyndelsen af November forsikrer ham om Ro i Slesvig, i et fortroligt Brev til Politidirektør Kierulff udtaler: »Imidlertid er min Mening, at de

¹ Den store Vanskelighed ved Opgavens Losning laa i den faktisk bestaaende sociale Forbindelse mellem de to Hertugdømmer. Moltke betoner den skarpt i sit Brev: »die innige Vereinigung beider Herzogthümer liegt nur zu tief begründet«, den fremhæves i stærke Udtryk paa samme Maade i Professor Christian Paulsens bekendte Skrift om »Slesvigs Folkeejendommelighed og Statsret« (1832); derfor er det, at Paulsen, som ønsker en særlig Stænderforsamling for Slesvig, dog kan subsidiært (i en Anmærkning) billige at der samtidig tillige blev givet en for begge fælles Forfatning, men altsaa kun for enkelte bestemte Anliggender.

² Hans Jensen S. 108, 111, 118. Otto Moltke skriver 16. Nov. til Höpp: Lornsens Schrift findet Misbilligung in den Herzogthümern. Ganz Schleswig ist ja ruhig.

³ Til Bogens Fremstilling af disse Dages Historie skal endnu bemærkes: I Citatet S. 106 er et Ord udfaldet: ubetænksomme unge Mennesker. S. 104 oversættes Landgreve Carls Brev saaledes: »Eden bliver i Kiel betragtet som en forældet Form, hvilket ogsaa Lornsen har svaret i Flensborg.« Saaledes kan der jo ikke tales paa Dansk; »welches auch Lornsen in Flensburg geantwortet«; som et Ekko: hvad L. ogsaa har istemt i Flensborg.

⁴ Med god Grund fremdrager Axel Linvald, i sin Fremstilling af »Kronprins Frederik og hans Regering, 1797—1807«, det retlinede i Frederik VI's Personlighed, det aabne og ærlige i hans Optræden, det sanddru og usvigelige i Forholdet til hans Raadgivere og Omgivelser; »han blev aldrig raadløs eller ubeslutsom« (S. 26).

fleste Mennesker lader sig forføre, og dette er som oftest Tilfældet ved slige Begivenheder« (S. 101). Af Bogen fremgaar da ogsaa, hvilke trofaste Hjælpere Kongen har netop i disse Dage, der tegnes for os smukke Skildringer af hans Forhold til Mænd som Grev Rantzau-Breitenburg, Politidirektør A. C. Kierulff, Etatsraad J. P. Höpp. Den Mistillid, som Kongen i sine yngre Dage og uden rimelig Grund kunde fatte til enkelte af hans Omgivelser, synes at være svundet bort.

Ogsaa Forf.s Skildring af Otto Moltke er fortjenstfuld, og den forekommer mig retfærdigere end den, som A. D. Jørgensen har givet.

Værket viser en heldig Bestræbelse for at give overskuende Betragtninger over de enkelte Stændermødets Bestand af Medlemmer og de Lag af Befolkningen, hvorfra de var udgaaede, Gruppedelingen indenfor dem og de Hovedtanker, hvorefter de lededes. Ligeledes gives der en Karakterisering af det Standpunkt, som den enkelte Landsdel indtog, i Modsætning til Forsamlingen i de andre Landsdele. Rundt om er der meddelt nyttige statistiske og økonomiske Oplysninger, og der findes gode Skildringer af enkelte Borgerklasser, deres Interesser og Stræben, deres Fortrin og deres svage Sider.

Naar Algreen-Ussing af Forf. bliver fastslaaet som »den første Politiker«, der fremtraadte i Danmark (S. 373, 584), kunde man ønske dette Begreb nærmere bestemt. Foruden at Algreen-Ussing gennem sit hele Liv havde Embedsstillinger, fandtes der, da han begyndte at virke, intet politisk Parti, som han kunde vise Evne til at lede, og da der senere dannede sig politiske Partier, blev han egentlig aldrig deres Leder. Bogen viser, at Forf. har stor Kærlighed til Kategorier og Begrebsudtryk, men de har ofte et uklart og svævende Indhold: »Bondebeskyttelsens Idé« (S. 30), »den skatteborgerlige Følelse sejrer over den samfundsmoralske Bevidsthed« (S. 459), »fraveg den personlige Friheds Princip« (S. 510). Alt saadant klinger mere end det klarer, og Forf.s Begreber synes at have de friest mulige Rammer, før at benytte hans egen Stil¹.

Vor Tid lægger en Vægt paa, hvad der er »aktuelt«, saaledes som det ikke tidligere var kendt. Selv af et historisk Værk forlanges, at det skal være nyttigt for Nuet, kun ad den Vej har det Udsigt til at blive læst. Overalt skal det fremvise Paralleler eller

¹ S. 538: »Stænderforsamlingens Tendens hen imod de friest mulige Rammer for det borgerlige Samfundsliv.« Jfr. S. 573: »Stænderforsamlingens Tilblivelse stadfæster forsaavidt den Styrke, der laa i »Vi alene vide-Tanken, dog som Udtryk ikke for Kongens, men for hans Raadgiveres, det ledende Bureaukratis, Magtfuldkommenhed.«

Fortilfælde, først da bliver det brugbart eller kan lokke til Opmærksomhed. Af denne Tendens er Hans Jensens Bog fra først til sidst præget: rundt om er der en Hensyntagen til Tider, Bevægelser og Emner, der ikke vedrøre Stænder-Perioden, men hvorom den dog »bringer Bud«.

En tilfældig Bemærkning i en Pjese af Holsteneren Rist om, at Tidens Rystelser mulig snarere havde materielle Grunde end Udbredelsen af visse Ideer, bliver betegnet som et Tilløb til materialistisk Historieopfattelse (S. 146). Til »Fonden ad usus publicos«, der bl. a. tog Bestemmelse om Undersøttelser til Kunst og Videnskab, knyttes Ordene: »Datidens »Kommen paa Finansloven«,« hvilket er i lige Grad utræffende for det gamle Fond og det nye parlamentariske Udtryk (af anden Rang) (S. 15). Stadig faar Forf. Lejlighed til at skotte hen mod senere Tidens Opgaver og Spørgsmaal: Afrustning, Andelsbevægelsen, Automobilskat, Folkeforsikring, »Kapitalister«, moderne Sociallovgivning o. s. v. ja saa optaget er Forf. af sene Tidens Bevægelser, at han kommer til at skrive »Juligrundloven« (1866), hvor han mener Julirevolutionen 1830 (S. 57).

Hvor haltende og rent ud vildledende denne Art Jævnforelser kan være, kommer særlig frem ved Beretningen om Forhandlingerne i den jydsk Stænderforsamling om Indførelse af almindelig Værnepligt. Her bliver Godsejer M. B. Nyegaard og Auditor Roulund skildrede som fuldblods Antimilitarister, hvor Forf. altsaa benytter et Slagord, der selv i vor Tid har et ubefæstet Indhold og en altid omtvistet Rækkevidde.

Ingen af de to Mænd havde til nærmeste Maal at nedbringe Hærens Størrelse, selv om de mene, at Armeen kunde for de samme Midler administreres bedre; hvad de frygte, er den overordentlige Udvidelse af »Hærmassen«, som vil være en Følge af, at den bestaaende Hær blev udvidet med de talrige Skarer, som den almindelige Værnepligt vilde tilføre den. Underholdningen af en i saadan Grad forøget Armé vil svække Folket saaledes i økonomisk Henseende, at det netop kommer til at mangle Kraft til Modstand, naar Angrebet sker. Tiden er ikke til at danne et nyt Sparta, saaledes raabe de begge. Eftertiden har vel vist, hvor lidt den almindelige Værnepligt, som alle vore Grundlove har hævdet, har haft et opstaaet Ny-Sparta til Følge.

Da Nyegaard læste Referatet af hans Udtalelser i Stændertidende (Sp. 309—15), kunde han ikke kende dem igjen. I et senere Møde holdt han en Tale — den fylder 3½ Spalter i Tidenden (Sp. 1085—88) — hvori han paa en Række af Punkter berigtiger sine Ord eller trækker i Land; denne nye Udtalelse har Forf. vel

nævnt, men aldeles ikke paa en fyldestgørende Maade (S. 498, 501). Nyegaard havde aldeles ikke villet udtale sig om, hvad der politisk og militært var nødvendigt for vort Land i dets Stilling til Udlandet¹, derom havde han ikke Kundskab, og han vilde bøje sig for de sagkyndige. Han havde ikke raabt et haabløst: Hvad kan det nytte! men havde spurgt, om ikke Hærens Udvidelse vilde kræve større Ofre end Landet kunde bære. Nogen Materialisme ligger saaledes ikke bag hans Ord, og den vilde da heller ikke være at vente hos denne varmtfølende patriotiske Mand, Digteren Ingemanns fuldtro Ven, der i sine Udtalelser netop hævdede, at hele Befolkningen skulde uddannes i Vaabenbrug for at være beredt til at forsvare Fædrelandet.

At Forf. har bragt mig i saa stor Nærhed af Dagens politiske Spørgsmaal², viser hvor urigtigt han har handlet ved at medtage denne Art sammenlignende Betragtninger. Ensartede Tilstande — haard Krigstid, der ender med Landetab — vil altid fremkalde ensartede Problemer, der anvender ensartede Udtryk, men det er ganske urigtigt at opfatte saadant som dybt begrundet i Sindets Art hos Befolkningen i det hele Land eller i en enkelt Landsdel, ligesom ogsaa at anse det som en aandelig Arvelod.

I det Hele forekommer det mig, at det vilde være i en sørgelig Grad snævert, om man kun ved denne Art Aktualitet, der »bringer Bud«, kunde høste Lære af Historien eller vinde Interessen for den. Man har altsaa glemt, med hvilken Styrke den gode berettede Historieskrivning kan give Belæring om Nationer og deres Skæbne, om Mænd og Partier, deres Kamp og Stræben, Vinding og Skuffelser, uden at der behøves disse vimse Pegepinde.

Jeg maa iøvrigt fremhæve, at nogen bestemt politisk Tendens ikke kommer frem i Værket, ligesom heller ikke nogen i udpræget Grad personlig Opfattelse, hvad der jo ogsaa maatte være udelukket efter den Maade, hvorpaa Bogen er bleven til. Snarere mærkes en Bestræbelse for, hvis en Udtalelse kunde have faaet en stærk Farve, da at lade en følgende virke afbødende.

¹ »Han havde ikke sagt, at man ei skulde overveie, om den nye Methode var bedre end den ældre, men han havde gjort opmærksom paa, hvad han troede der i saa Henseende burde tages i Betragtning. Derfor havde han henvendt Blikket paa Danmarks og Europas politiske Stilling; derfor havde han opkastet, men af Mangel paa tilstrækkelig Kundskab ikke selv besvaret det Spørgsmaal, om al vor Kraftanstrengelse kunde sætte os istand til at modstaae de store Magter, der synes at ville bestemme de mindre Staters politiske Skjæbne i Europa.« (Sp. 1086.)

² S. 497: »paa det mest levende anskueliggøres for os herigennem, hvor dybt dansk »Antimilitarisme« bundes i en dansk Tankegang osv.« Jfr. Betragtningerne S. 581.

Bogens Stil er i Vendinger og Udtryk altfor meget i Slægt med Dagspressens¹, denne kan man dog tilgive meget paa Grund af dens hurtige Tilbliven og Nødvendigheden af at vække Opmærksomhed, men af et Værk som det foreliggende fordrer man det vel formede og gennemtænkte. I Bogen kan det hænde, at Stil og Sprog ruller afsted uden Kontrol af Grammatik eller Tanke².

I et Værk af Art og Karakter som Bogen bør en vis Smag og Holdning overholdes (S. 153): »uvedkommende, der vilde pille ved Statsfinanserne«, et Udraabstegn i Parentes, en i Klammer sat ironisk Bemærkning, et klodset anbragt NB (S. 119), et lille Hib til Nutiden — alt saadant er næppe paa sin Plads.

Med god Grund bringer Værket ikke noget stort Billedstof, men tiltalende virker enkelte medtagne Portrætter samt Billeder af nogle Bygninger.

Det maa haabes, at Forf. vil føre sit Foretagende lykkeligt til Ende. Den her i min Anmeldelse fremsatte Kritik af enkelte Punkter ligesom ogsaa overfor visse Sider af Fremstillingsmaaden har kun haft til Hensigt mulig at kunne retlede til Nytte for Fortsættelsen, uden at det betydelige Arbejde, der er nedlagt i Værket, derved miskendes.

Johannes Steenstrup.

Ursprung und Geschichte des Artikels V des Prager Friedens. Die deutschen Akten zur Frage der Teilung Schlesiens (1863—1879). Herausgegeben von Fritz Hähnsen. I.—II. Breslau 1929. (Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitätsgesellschaft Nr. 21).

Bismarck und die nordschleswigsche Frage 1864—1879. Die Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes zur Geschichte des Artikels V des Prager Friedens. Im Auftrage des Auswärtigen Amtes herausgegeben von Walter Platzhoff, Kurt Rheindorf, Johannes Tiedje. Mit einer historischen Einleitung von Walter Platzhoff. Berlin 1925.

I 1925, da 1. bd. af professor Aage Friis' arbejder »Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark« og »Det

¹ »Drewsens Personlighed kan næppe siges at have rummet fuld Valuta for hele hans tydelige Bestræbelse efter at staa som den patenterede Bondefører og Bondeven« (S. 464). — Hvorledes paa den anden Side Forf. ofte benytter den tætbyggede Cancellistil, se S. 63 Anm. 1.

² »Værnepligten gav Bondestanden en iøjnefaldende Særstilling i Samfundet og lod det at være Bonde blive ikke blot en praktisk, men et ligefrem personligt Begreb« (S. 25). — Ret ofte giver Bogens Udtryksmaade Læseren Problemer at løse, saaledes S. 465: »selv i de følgende Samlinger skulde Bondernes Forhold til Forhandlingerne blive et Problem«.